

СВІТОВИЙ ПРАВОПОРЯДОК: МІЖНАРОДНА ТА НАЦІОНАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

WORLD LEGAL ORDER: INTERNATIONAL AND NATIONAL REGULATIONS

Стрельцова Є.Д., д.ю.н.,
професор, заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін
та міжнародного права

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
ORCID ID: 0000-0002-7114-1105

Стрельцов Є.Л., д.ю.н., професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач лабораторії «Інновації
у сфері кримінальної юстиції»

Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-4418-1275

Світовий правопорядок зазнає сьогодні значних змін, які багато в чому, поруч з об'єктивними складнощами, викликані надзвичайними ситуаціями, зокрема, новими видами війн («гібридні», «асиметричні», дипломатичні, торгові та ін.). Збереження соціального спокою та реальний вплив на ці складні події можливий тільки тоді, коли світовий правопорядок має необхідну сталість. Це, в свою чергу, потребує глибокого філософського, політичного, гуманітарного, соціального-правового дослідження цього феномену. Також при проведенні таких досліджень потрібно домагатися того, щоб ідеальні образи максимально відповідали реаліям соціального життя. Окремий напрямок у таких дослідженнях повинен бути присвячений проблема правової регламентації світового правопорядку, на що сфокусовано увагу у цій статті. Зокрема, в ній розглянуто поняття світового порядку та його співвідношення з процесами правової регламентації, визначення феномену «світового правопорядку». Спеціальну увагу звернено на проблеми міжнародно-правової відповідальності як однієї з обов'язкових умов забезпечення стабільності світового правопорядку. Наголошено на особливостях такої відповідальності під час збройних конфліктів, в першу чергу, міжнародних збройних конфліктів, зокрема, сфокусовано увагу на відповідальності держави та фізичної особи за вчинення значних правопорушень під час збройних конфліктів. Аналізуються положення міжнародного гуманітарного права («Гаазьке право» та Женевське право) як основного права, яке регламентує заходи під час збройних конфліктів. Окремо оцінюється система міжнародного правосуддя, в першу чергу, діяльність Міжнародного кримінального суду та її вплив на тлумачення важливих положень матеріального та процесуального права в міжнародному та національному праві. У підсумку наголошується, що сталість світового правопорядку залежить, в першу чергу, від ефективності міжнародно-правових норм в цілому та/або окремих галузей і інститутів міжнародного права, так само, як й від ефективності правової регламентації на національному рівні, яка багато в чому залежить від наявності необхідного зв'язку між положеннями міжнародного та національного права та їх складовими, наявності такого самого зв'язку «всередині» міжнародного права між його складовими компонентами, що так само стосується і національного права, а також взаємного зв'язку між якістю правових положень та їх практичною реалізацією. Саме з урахуванням цих положень, в статті здійснюється аналіз складних сучасних проблем міжнародної та національної регламентації світового правопорядку.

Ключові слова: світовий правопорядок, міжнародний правопорядок, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, Міжнародний кримінальний суд, кримінальне право, кримінальне правопорушення.

Today, the world legal order is undergoing significant changes, which in many respects, along with objective difficulties, are caused by emergency situations, in particular, new types of wars ("hybrid", "asymmetric", diplomatic, trade, etc.). Preservation of social peace and real influence on these complex events is possible only under the stable world legal order. This, in turn, requires a deep philosophical, political, humanitarian, socio-legal study of this phenomenon. Also, when conducting such research, it is necessary to ensure that ideal images correspond as much as possible to the realities of social life. A separate direction in such research should be devoted to the problem of legal regulation of the world legal order, which is the focus of this article. In particular, it examines the concept of world order and its relationship with processes of legal regulation, the definition of the phenomenon of "world legal order". Special attention is paid to the problems of international legal responsibility as one of the mandatory conditions for ensuring the stability of the world legal order. The peculiarities of such responsibility during armed conflicts, primarily international armed conflicts, are highlighted. In particular, due regard is given to the responsibility of the state and an individual for committing significant offenses during armed conflicts, as well as to the provisions of international humanitarian law (the Hague Law and the Geneva Law) as the main laws of armed conflicts. The international justice system is assessed separately, primarily the activities of the International Criminal Court and its influence on the interpretation of substantive and procedural rules of international and national law. In conclusion, it is emphasized that the stability of the world legal order depends, first of all, on the effectiveness of international legal norms in general and/or individual branches and institutions of international law, as well as on the effectiveness of legal regulation at the national level, which largely depends on the interconnection of the provisions of international and national law and their components, on the interconnection, "within" international law, of its constituent components, which also applies to national law, as well as an interrelatedness between the quality of legal provisions and their practical implementation. Taking into account the above, the article provides an analysis of complex modern problems of international and national regulation of the world legal order.

Key words: world legal order, international legal order, international humanitarian law, international criminal law, International Criminal Court, criminal law, criminal offense.

Вступ. Поява на певному етапі розвитку людської цивілізації держави зажадала особливого виду упорядкування суспільних відносин, яке повинно спиратися на соціально-правову регламентацію, тобто надання таким відносинам правової форми, що слугувало необхідною умовою всього комплексу владно-правового регулювання соціальних процесів. Таке регулювання походить від держави, спи-

рається на необхідну правову базу, здійснюється за допомогою системи правових засобів, зокрема й державного примусу. Загалом, правові засоби – це всі правові «інструменти», за допомогою яких «задовольняються» інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення поставлених цілей [1, с. 207]. Ці процеси є важливою умовою створення необхідного світового та національного правопорядку,

діяльності відповідних структур, органів та організацій, які мають забезпечувати захист особистості, розвиток суспільства, функціонування держави. Кожен етап розвитку цивілізації, з одного боку, надає таким процесам достатню стабільність, з іншого - відображає всі складнощі таких процесів у кожному конкретному періоді розвитку.

Наразі саме такий, складний, етап суспільного розвитку відбувається і на світовому рівні, і в кожній державі, зокрема й в Україні. Розуміння цього, а також труднощі у соціально-правовій регламентації таких процесів призводить до того, що останнім часом все частіше почало вживатися поняття «світовий порядок», яке, залишаючись певною мірою ще достатньо абстрактним [2], має реальний соціальний прагматизм. Традиційно виділяють такі історичні моделі світового порядку, як, наприклад, Вестфальський (1648-1815 р.р.); Віденський (1815-1871 р. р.); Версальський (1918-1939 р.р.); Потсдамський (1945-1991р.р.); моноцентричний світовий порядок, який багато в чому пов'язує з розпадом СРСР.

Для розуміння історії і оцінки сьогоденних подій важливо звернути увагу на те, що кожна з моделей світового порядку була пов'язана (породжувалася), як правило, з «явними» або «неявними», «минулими», «сучасними» або «передбачуваними» збройними конфліктами різного масштабу та спрямованості. В зв'язку з цим розвиток соціальних процесів у XXI столітті пов'язаний, багато в чому, саме зі зміною людського розуміння сутності значних міжнародних збройних конфліктів, яке пройшло шлях від думки про їх «неможливість» до того, що сьогодні такі конфлікти стають, як не прикро це констатувати, «звичними подіями» у багатьох частинах світу. Такий період соціальної напруженості може призвести до нового балансу сил, розробки інших, ніж сьогодні, основ існування світового порядку та перспектив його розвитку.

Загальним та окремим аспектам цієї проблематики присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як Базов В.П., Буроменський М. В., Буткевич В. Г., Гнатовський М. М., Гринчак В. А., Забара І.М., Мохончук С.М., Сенаторова О.В., Репецкий В.М; Веллер М., Гассер Х.- П., Гровер Л., Давид Е., Досвальд-Бек Л., Кінгсбері Б., Макулан Е., Ольшцер Н., Патрик С. , Сьоренсен Г. та інші.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи світовий порядок, потрібно звернути увагу на те, що окремі його аспекти, як завжди, привертють необхідну увагу. Такий порядок визначається не тільки загально видимими процесами розвитку людства, наприклад, непростими процесами сучасної глобалізації, а й менш зримими, але не менш важливими, соціальними процесами та подіями, Наприклад, це: зростання наднаціональних організацій, які мають свої цілі та завдання; поява нових або «зникнення» існуючих держав, їх політична та економічна спрямованість; трансформація, багато в чому у зв'язку з цим, основних характеристик національного суверенітету та інші. При цьому, основні положення та принципи, котрі мусять бути у наявності, повинні забезпечити гарантування встановлених легітимних кордонів для кожної держави; визнання стабільності законної влади та відмови від ініціювання внутрішніх конфліктів; невикористання фінансово-економічних, інформаційних та інших можливостей як засобів «тиску» на законну владу національних держав та ін. З цього випливає, що регламентований правовими положеннями світовий порядок, або світовий правопорядок, – це складна та динамічна система взаємовідносин різних держав, міжнародних організацій, соціальних та національних спільнот, яка функціонує на основі правової регламентації. Саме такий правопорядок - це умови і гарантії успішного міжнародного співробітництва у різних галузях і сферах життєдіяльності людей, на що постійно звертає увагу ООН у важливих міжнародно-правових документах [3].

При цьому, як відомо, основним джерелом правового регламентування такого становища є міжнародні договори,

саме в яких закріплюється баланс інтересів різних держав, відбувається взаємоузгодження інтересів, зафіксованих у міжнародно-правових та внутрішньодержавних нормативних актах [4, с. 20]. Саме з урахуванням цього світовий порядок, існування та функціонування якого відбувається на основі правової регламентації різного рівня [5,с.9], потрібно вважати світовим правопорядком. Така позиція поділяється на світовому [6] та вітчизняному [7] рівнях.

Важливо враховувати, що регламентація такого правопорядку передбачає два, певною мірою пов'язані, рівні його здійснення: міжнародний та національний. Міжнародний - встановлює загальний масштаб такого регламентування «для всіх» (*erga omnes*), за межі якого суб'єкти такої регламентації виходити не можуть (не повинні), оскільки це визначають в основному імперативні норми міжнародного права (*jus cogens*). Водночас, національна регламентація встановлює правила на більш конкретному, локальному рівні, насамперед, для «своїх» громадян, органів та організацій. Таке «поєднання» двох рівнів регламентації світового правопорядку має створювати систему передумов та умов для розвитку: держав; більш локальних державних або громадських структур та організацій; кожної людини одноосібно або в зрозумілому груповому вимірі; а також слугувати правовою базою системи вирішення різноманітних протиріч та врегулювання конфліктів. Загалом, світовий правопорядок має відповідати вимогам, згідно з якими система міжнаціональних відносин, які його складають, повинна відповідати змісту норм міжнародного права, що її регламентують. Саме у випадках такого «збігу» можна говорити не тільки про якість правового регламентування світового правопорядку, а й про наявність у цьому міжнародної законності.

Для дотримання світового правопорядку існує, як відомо, низка умов, виконання яких повинно забезпечити його існування, функціонування та стабільність. Одна з основних – це відповідальність держави, яка наступає у випадках порушення цим суб'єктом своїх міжнародно-правових обов'язків. В загальному плані, відповідальність держави – це ті негативні наслідки, які наступають відносно суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правових зобов'язань [8, с. 27]. При цьому слід мати на увазі, що притягнення держави до відповідальності - це складний міжнародно-правовий механізм змістовного та процедурного характеру, при застосуванні якого потрібно враховувати, що це є найвищою формою відповідальності, з усіма зрозумілими умовами та наслідками, бо її суб'єктом є суверенне державне утворення. Так, у сучасних умовах глобалізації (в першу чергу, процесів світової інтеграції та уніфікації) традиційні підходи до визначень сучасної сутності державного суверенітету зазнають певних «уточнень», але потребують окремого дослідження [9].

Порушення стабільності у світовому правопорядку, відповідальність держав багато в чому відбувається у зв'язку з різними видами значних соціальних конфліктів, насамперед, збройних конфліктів, які відбуваються сьогодні у світі [10]. Збройний конфлікт, загалом, це діяння, які порушують права і свободи людини, посягають на встановлений у державі правопорядок, ускладнюють або навіть позбавляють «потерпілу» державу можливості нормального функціонування, дезорганізують світовий правопорядок та ін. Тому збройний конфлікт між Україною та РФ [11] безпосередньо вказує на те, що правова регламентація в таких умовах потребує приділити увагу не тільки правовому визначенню складних соціальних процесів, що відбуваються, а й встановленню відповідальності держав за порушення прийнятих ними зобов'язань, вчиненню їх лідерами, високопосадовцями, військовослужбовцями, іншими категоріями громадян значних порушень - злочинів, які, загалом, порушують світовий правопорядок. У зв'язку з цим кримінально-протиправні

посвягання, які порушують такий правопорядок, загалом слід іменувати міжнародними [12, с. 307 с.].

Звісно, потрібно враховувати, що відповідальність не виступає єдиним засобом впливу на такі події. Первісні заходи, як визначено у резолюції Надзвичайної спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всеосяжного, справедливого і тривалого миру в Україні», полягають у тому, що державам-членам та міжнародним організаціям необхідно «подвоїти підтримку дипломатичних зусиль, спрямованих на це» [13]. Проте, поряд з дипломатичними засобами, існує і правове регламентування відповідальності держав з метою дотримання умов світового правопорядку. Основним договірним правом, яке регламентує застосування міжнародно-правової відповідальності держави в таких умовах, виступають норми міжнародного гуманітарного права (далі - МГП), яке отримало таке визначення на Женевській дипломатичній конференції 1974-1977 р., що підкреслює саме мету гуманітарного права, яке підлягає застосуванню під час збройних конфліктів [14]. До цього воно визначалося як «право збройних конфліктів» («право війни»). Образно кажучи, воно вважається необхідною базою для «упокорення», «приборкання» війни. Його основу складають: Гаазькі та Женевські конвенції. Гаазькі конвенції, які ще йменують «Гаазьким правом», це Конвенції про мірне вирішення міжнародних суперечок, які були прийняті на Гаазьких конференціях 1899 і 1907 років [15, с. 2-3]. Женевські конвенції, або «Женевське право», складають: Женевські конвенції 1949 року, зокрема, I Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях; II Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; III Женевська конвенція (про поводження з військовополоненими); IV Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та Додатковий протокол I, що стосується жертв міжнародних збройних конфліктів; Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру; Додатковий протокол III про введення додаткової відмітної емблеми. Ці положення доповнюються значною кількістю інших договорів МГП, що в сукупності створює необхідну правову базу [16]. При цьому потрібно враховувати, що положення МГП діють тільки під час збройного конфлікту з моменту його виникнення. Саме за допомогою властивих загалом методів МГП створюються необхідні правові умови для пом'якшення наслідків таких конфліктів, обмежуючи вибір засобів та методів ведення воєнних (бойових) дій, зобов'язуючи протидіючі сторони максимально щадити осіб, які не беруть або перестали брати участь у військових діях. При цьому слід підкреслити, що основною метою МГП є охорона конкретного індивідуума, сукупності таких індивідів під час будь-якого збройного конфлікту [17]. Тому кожна сторона у такому конфлікті, незалежно від її ролі, її «могутності», рівня підготовки її збройних сил та інших обставин завжди повинна «особисто» дотримуватися цих правил, оскільки це може мати безліч негативних наслідків для всіх, в тому числі і руйнівні територіальні наслідки для «неї», відобразитися на становищі її цивільного населення тощо [18, с.4-6].

Для більш точного застосування положень МГП необхідно розрізняти терміни *ius in bello* і *ius ad bellum*, які використовуються у міжнародному праві. Так, термін *ius ad bellum* визначає умови та положення легітимного застосування сили у міжнародних відносинах. Це, зокрема, стосується випадків індивідуальної чи колективної самооборони; примусових заходів, які вживаються за рішенням або з санкції Ради Безпеки ООН; національно-визвольних воєн та ін. У всіх інших випадках звернення «до зброї» для вирішення спорів вважається незаконним. Звичайно, процеси, які відбуваються в реальному житті, вносять

свої зміни в необхідність дотримання цих основних вимог. Наприклад, відомі випадки, коли міжнародні збройні конфлікти розпочиналися без вирішення Ради Безпеки ООН, або не завжди однаково тлумачились поняття «національно-визвольна війна», або правове становище осіб, які беруть участь у збройних конфліктах тощо.

Водночас, положення *ius in bello* не розглядають причини застосування збройної сили, не дають правову оцінку умовам виникнення такого конфлікту та ін. Вони застосовуються безпосередньо щодо правової оцінки самого конфлікту, дії усіх сторін, які беруть у ньому участь тощо. Тому основна увага під час застосування МГП покладається саме на *ius in bello*. Принаймні, для більш чіткого застосування термінів, які використовуються під час збройних конфліктів: *ius ad bellum* – це «право війни» («право на війну»), а *ius in bello* – це «право у війні» [19]. Таке принципове розрізнення вкрай важливе, бо політичні, ідеологічні та інші технології часто змішують ці поняття, що додатково ускладнює або навіть унеможливує застосування гуманітарних складових МГП. В цілому, підвищення змісту та процедури застосування норм МГП має в сучасних умовах важливе значення, і ці норми за багатьма показниками повинні відповідати динаміці розвитку міжнародних відносин [20, с. 24 - 28].

Не менш важливою уявляється регламентація суттєвих складових світового правопорядку і на національному рівні, причому, основна увага тут приділяється національній правовій системі в цілому, яка в сучасних умовах «поступово перетворюється на один із важливих засобів забезпечення оптимальної єдності політичної і соціальної стабільності та динамізму, збереження цілісності суспільства, взаємодії особистісного та суспільного, правового та публічного факторів, які завжди перебувають (повинні перебувати) у відносинах антиномії, тобто взаємопроникнення та внутрішньої суперечливості» [21, с. 5].

Це, в першу чергу, «зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері» [22]. В загальних рисах, «правовий порядок виступає як мета і результат правового регулювання», значущість якого зростає в умовах воєнного стану [23, с. 131]. Аналізуючи національний правопорядок, потрібно враховувати, що на його стан має відповідний вплив і світовий, і більш локальний, в нашому випадку, європейській правопорядок [24, с. 50]. Все це, в свою чергу, підкреслює, що і положення міжнародного права мають своє змістовне відображення у національному праві [25, с.12 - 13]. При цьому вважається, що «найбільш ефективним пізнавальним інструментом дослідження співвідношення норм міжнародного та національного права є інтегративна за сутністю концепція реалістичного позитивізму, згідно з якою право - це регулятивно-охоронна система, що складається із загальнозначущих норм (правил), що приймаються з метою забезпечення соціальної стабільності, безпеки...» [26, с. 14].

Отже, тут є певні складнощі, по-перше, пов'язані вже з відомими проблемами державно-правової суверенності в процесах такої «співпраці» та більш локальними, але теж дуже важливими проблемами відповідальності фізичних осіб за діяння, які вчиняють так звані «колективні» - «нефізичні» суб'єкти: держава, корпорація, акціонерне товариство. Інакше кажучи, тут не повинна відбуватися експлікація цих понять, тобто їх механічна «заміна». Проблема полягає у тому, що постановка питання про відповідальність «колективних» суб'єктів «дискутує» з однією з основних і обов'язкових умов кримінальної відповідальності, а саме - з особистим «суб'єктивним ставленням» особи до діяння, яке вона вчинила, і яка, тою чи іншою мірою, враховується практично у всіх розвинутих державах починаючи з XVIII сторіччя. Саме це потребує встановлення

сама індивідуальної відповідальності фізичної особи за діяння, які вона особисто вчинила. Водночас, відомо, що коли із встановленням суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (проступку, злочину) виникають певні складнощі (різного змісту та характеру), то притягнення до реальної кримінальної відповідальності теж може стати проблематичним, бо «немає покарання без вини» (*nulla poena sine culpa*). Не розвиваючи дискусію з цього приводу, зазначимо, що умови відповідальності «колективних» суб'єктів за вчинення кримінально-протиправних посягань набувають останнім часом у світовій практиці все більшого обсягу, бо вони вважаються якщо не основними, то важливими наявними «додатковими» кримінально-правовими засобами. Тому проаналізуємо це питання саме з урахуванням цих обставин, розуміючи, водночас, що «колективна» кримінальна відповідальність не повинна виключати відповідальності фізичної особи, яка незаконно діє від імені такого колективу та/або в його інтересах.

Певною мірою, суттєва частина цієї загальної проблеми полягає у змісті та сутності сучасної регламентації вже на національному рівні відповідного напрямку, який пов'язаний з правовим забезпеченням відповідальності фізичних осіб щодо їх участі у збройних конфліктах. Як в цьому випадку, так й у інших, коли мова йде про нові напрямки встановлення відповідальності фізичних осіб, завжди потрібно враховувати, що жоден з таких заходів та засобів не повинен «тлумачитись» як такий, що обмежують чи применшують будь-які права та основоположні свободи людини, незважаючи на характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого нею діяння [27, ст. 53]. Отже, аналізуючи відповідальність фізичних осіб за вчинення ними діянь під час збройних конфліктів, необхідно зазначити, що це частина більш загальної складної проблеми - правосуб'єктності індивідів у міжнародному праві [28, с. 157 - 195]. Як відомо, з цього приводу сформовано декілька наукових концепцій, але останнім часом частіше домінує позиція, що за певних умов фізична особа може бути суб'єктом міжнародних злочинів, що вже підтверджено практикою. Перші такі рішення у Новітній історії були прийняті Нюрнберзьким 1945 р. та Токійським 1946 р. военними трибуналами щодо основних воєнних злочинців, коли була офіційно закріплена особиста відповідальність за певні дії, що суперечать нормам міжнародного права, які діють під час збройних конфліктів. В основі такого рішення було покладено багато важливих тверджень, серед яких, зокрема, таке: «Злочини проти міжнародного права вчиняють люди, а не абстрактні особи, і лише шляхом покарання осіб, які вчиняють такі злочини, можна забезпечити виконання положень міжнародного права» [29, с.41].

Сучасний стан інституту відповідальності фізичних осіб за порушення норм МГП характеризується двома моделями відповідальності: «безпосередньої» та «опосередкованої». Історично першою виникла «опосередкована» модель, суть якої полягає в такому: якщо відповідне діяння фізичної особи значно порушує відповідні правові заборони, то обов'язки щодо покарання такої особи покладаються на конкретну державу при регламентації правового обґрунтування такого рішення національним законодавством, переважно кримінальним [30, с. 420]. Водночас, «безпосередня» модель відповідальності передбачає покарання фізичної особи за вчинення відповідних діянь міжнародним судовим органом. Тобто в такому випадку норми міжнародного права не потребують імплементації у національне законодавство і застосовуються, що теж важливо, безпосередньо міжнародними судом. При цьому потрібно диференціювати такі суспільно небезпечні протиправні діяння та кримінальні правопорушення і ті з них, які вчиняються в період озброєних конфліктів «всередині» держави, знаходяться в межах національної юрисдикції.

Потрібно зазначити, що реальний характер сталості світового правопорядку забезпечується, поруч з правовою регламентацією, наявністю міжнародних та національних процедур реалізації такої регламентації, в першу чергу, за рахунок діяльності системи міжнародного правосуддя [31, с. 270 - 271]. З урахуванням напрямку цієї статті потрібно приділити спеціальну увагу судовим установам, які розглядають значні порушення – злочини, котрі, кажучи в загальному плані, посягають на світовий правопорядок. До сьогодні, починаючи з середини минулого століття, таких установ було п'ять: Міжнародний воєнний трибунал для суду на нацистськими воєнними злочинцями (Нюрнберзький трибунал); Міжнародний воєнний трибунал для суду над японськими воєнними злочинцями (Токійський трибунал); Міжнародний трибунал ООН по колишній Югославії (МКТЮ); Міжнародний трибунал по Руанді (МКТР); Міжнародний трибунал ООН по розслідуванню вбивства у 2005 році ліванського прем'єр-міністра Рафіка Харірі. Ці трибунали визначались як *ad hoc*, що означає їх спрямованість на конкретний випадок, розв'язання конкретної проблеми, а не на широке застосування чи впровадження [32, с. 307]. Трибунали в Нюрнберзі та Токіо створювались міждержавними угодами, бо ООН тоді ще не існувало; МКТЮ та МКТР були створенні відповідно до рішення Ради Безпеки ООН 11 лютого 1993 р. і 8 листопада 1994 р. відповідно.

Проте, незважаючи на те, що ці трибунали спеціально створювались для розгляду конкретних значних порушень міжнародного права - злочинів, які були вчинені в умовах конкретних збройних конфліктів, а напруга у світі менше не ставала, спочатку почала обговорюватися думка, яка з часом набула певної реалізації, щодо створення постійного та незалежного суду.

В зв'язку з цим, у липні 1998 року у Римі 120 держав — членів ООН прийняли Римський статут, який став юридичною основою започаткування роботи постійного міжнародного кримінального суду. Римський статут набув чинності 1 липня 2002 року після того, як його ратифікували 60 держав [33]. Міжнародний кримінальний суд ООН (далі - МКС) наділений правом (мандатом), згідно з договором між державами, судити не держави, а фізичних осіб, притягуючи їх до відповідальності за значні порушення міжнародного права – злочини, які викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, включаючи: злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та ін.

Достатній час діяльності МКС дозволяє періодично обговорювати його діяльність, підводити певні підсумки, а також формулювати корисні положення, які мають значення не тільки на міжнародному, а й на національному рівнях, наприклад, такі, як необхідність забезпечення відправлення правосуддя без будь-якого «зовнішнього» втручання та без постановки його у залежність від політичних міркувань, невідворотність кримінального переслідування тощо [34].

Кажучи про функціонування системи правосуддя щодо притягнення до кримінальної відповідальності за значні порушення – злочини, вчинені під час збройних конфліктів, потрібно зазначити про існування двох основних форм реалізації саме на рівні здійснення судового розгляду. Одна – коли сама держав - держава-переможець, або держава, яка формально «програла», але зберігає свою систему правосуддя, або «третя» держава, яка має для цього підстави та повноваження, притягує до кримінальної відповідальності особу, винну у вчиненні значних порушень. Водночас, якщо через різні причини об'єктивного чи суб'єктивного характеру «не вдається» притягнути винну особу до кримінальної відповідальності на національному рівні, то до такого процесу підключається МКС, який керується при цьому відомим правилом ООН: «або видай, або суди» (*aut dedere aut iudicare*) і має необхідні повноваження, затверджені Статутом цього суду, приймати відповідне рішення.

Потрібно зазначити, що існування трибуналів *ad hoc*, що діяли раніше, та МКС - зараз, постійно стикається з складними питання застосування положень МГП у конкретних ситуаціях, котрі багато в чому відрізняються від тих умов і обставин, які були під час розробки та прийняття «Женевського права», що, зрозуміло, потребує виваженого тлумачення цих положень, з урахуванням відповідних соціальних змін. Але в цілому, незважаючи на певні складнощі, судові рішення теж здійснюють свій, багато в чому, «безпосередній» вплив на весь комплекс організаційно-правового регулювання, в тому числі і стосовно забезпечення стабільності світового правопорядку.

Висновки. Регламентація світового правопорядку залежить, в першу чергу, від ефективності міжнародно-правових норм в цілому та/або від ефективності його окремих галузей та інститутів. Багато в чому, необхідної сталості світовому правопорядку надає і його правова регламентація на національному рівні. При цьому, потрібно врахувати, що норми міжнародного та національного права, як вище вказувалось, закріплюють, у своїй основі, обов'язкові правила поведінки, які встановлює держава (держави), що свідчить про їх регламентуючу змістовну «сумісність» та певною мірою спрощує методологічний підхід до такого аналізу. Отже, ефективність правової регламентації, у будь-якому разі, у межах предмету цієї публікації, багато в чому залежить від наступних обставин. По-перше, повинен існу-

вати необхідний зв'язок між положеннями міжнародного та національного права та їх складовими. Якщо для такого «погодження» потрібна певна імплементація, то це повинні бути продумані організаційно-правові механізми. По-друге, повинен існувати такий самий зв'язок «всередині» міжнародного права між його складовими компонентами, що так само стосується і національного права. Все це має бути характерним і для окремих галузей міжнародного та національного права, їх інститутів тощо. При цьому, по-третє, враховуючи призначення права як основи для досягнення певного соціального результату, як основного показника загальної характеристики правової регламентації та її реалізації, якість правових положень та їх практична реалізація мають бути взаємопов'язаними. Більш детальний аналіз цього взаємозв'язку полягає в спробі встановити «втілення» в соціальну «дійсність» тих положень (можливостей), які були спочатку закладені у змісті відповідних правових положень. В свою чергу, якщо запланований соціальний результат не досягається, то вказаний підхід дає змогу, хоча б на первісному рівні, встановити причини цього, котрі, наприклад, полягають у: необхідності підвищення якості нормативно-правових положень або удосконалення практичного їх застосування, або і те, і інше. Саме з урахуванням цих положень, в цій статті здійснюється аналіз складних сучасних проблем міжнародної та національної регламентації світового правопорядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПРН України О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Nye, J. S. American Power in the Twenty-First Century. *Project Syndicate*. September 10, 2009. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/american-power-in-the-twenty-first-century?barrier=accesspaylog>
3. Див., наприклад, декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (Резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 29 жовтня 1970 року).
4. Міжнародне публічне право: у 2 т.: підручник / за ред. В.В. Мицька ; авт. кол.: В.В. Мицька, М.В. Буроменський, О.В. Буткевич та ін. Харків : Право, 2020. Т. 1. Основи теорії. 416 с.
5. Стрельцов Є.Л. Правове регулювання або правове управління: привід для обговорення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 8 – 17.
6. Світовий порядок, а звідси, і світовий правопорядок ширше, ніж міжнародний порядок, бо світовий порядок відображає стан суспільних відносин не тільки на міжнародному рівні взаємовідносин державних утворень, а й на іншому, глибшому рівні. Bull N. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Macmillan, 1977. 329 p. Крім того, поняття «міжнародний» саме в такому розумінні має, на нашу думку, більш спрямований «професійний» характер.
7. Державний суверенітет, національна безпека і світовий правопорядок в історико-правовому вимірі. Матеріали XXXI Міжнародної історико-правової конференції. М. Берегове, 27-30 листопада 2014. Київ-Ужгород, 2014. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН. 422 р.; Євген Суліма. Трансформаційні процеси у світі та їх вплив на формування нового світового порядку. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. №1 (9). С. 33 –45.
8. Маловацький О. Міжнародно-правова відповідальність держави за міжнародні неправомірні акти: актуальні теоретико-доктринальні підходи до визначення та розуміння. *European Political and Law Discourse*. Volume 5. Issue 4. 2018. Pp. 25 – 46.
9. Питання державного суверенітету – це складні питання, які відображають проблеми функціонування держави у декількох вимірах, і тому ця проблема завжди досліджувалась вітчизняними фахівцями. Див., Погорілко В.Ф., Шемшученко Ю.С. Декларація про державний суверенітет України 1990 р. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004. Т. 2 : Д–Й. 744 с.; Стрельцов Л.М. Правове становище союзу республіки. Суверенітет і компетенція в державно-правових відносинах. Київ. «Вища школа», 1972. 143 с.; В. Байдін. Державний суверенітет і суверенні права: проблеми співвідношення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Випуск 20. С. 186 – 203; Є.Л. Стрельцов. Державний суверенітет і суверенітет особистості: проблеми взаємовідносин. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини*: матер. 2-ї Міжнар. Наук.-практ. конференції (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.) / за ред. С.В. Ківалова; НУ «ОЮА». Одеса, Фенікс, 2013. С. 48-60; Рябовов Л.Т. Державний суверенітет: наукові підходи до визначення поняття і ступеня обмежень в умовах глобалізації. *Вісник НТУУ «КПІ» Плітологія. Соціологія, Право*. 2019. № 3 (43). С. 262 - 266
10. Конфлікти, що змінили світ. /Наталія Іщенко (Гумба), Ігор Попов, Павло Щелін та ін. Харків: Фоліо, 2023. 185 с.
11. Міжнародний кримінальний суд.. Результати роботи Офісу Генерального прокурора з Міжнародним кримінальним судом Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/mizhnarodnij-kriminalnij-sud>
12. Гринчак В. А. Злочини міжнародного характеру як об'єкт міжнародного кримінального права. *Митна справа*. 2014. № 6(96). Частина 2, книга 2.2. С. 306 – 310.
13. Понад 140 країн на Генасамблеї ООН підтримали українську формулу миру. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3674324-genasamblea-oon-uhvalila-ukrainsku-rezoluciu-sodo-neobhidnosti-dosagnenna-spravedlivogo-miru.html>
14. Див., більш детально, Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Загальний курс. МКЧХ. 19, avenue de la Paix 1202, Женева Швейцарія. 2020. 398 с.
15. Hayashi, N. The Role and Importance of the Hague Conferences: A Historical Perspective. UNIDIR 2017. 17 p. URL: <https://unidir.org/files/publication/pdfs/the-role-and-importance-of-the-hague-conferences-a-historical-perspective-en-672.pdf>
16. Geneva Conventions of 1949, Additional Protocols and Their Commentaries. International Humanitarian Law Databases. ICRC. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949additional-protocols-and-their-commentaries>
17. Еволюція норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення. Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_34096; Міжнародне гуманітарне право. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/diyalnist/napryamky-proektiv-minreintegraciyi/mizhnarodne-gumanitarne-pravo/>

18. Гнатовський М. М. Повага до прав людини в умовах збройного конфлікту в Україні. Застосування судами норм міжнародного гуманітарного права та стандартів захисту прав людини. 2017. Кімонікс Інтернешнл Інк. 22 с. URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Report_Respect-for-HR-in-Conflict_Gnatovsky_UKR.pdf
19. McLaughlin R. Keeping the Ukraine-Russia Jus Ad Bellum and Jus In Bello Issues Separate. March 7, 2022. *Articles of war platform*. Lieber Institute. West Point, NY. URL: <https://lieber.westpoint.edu/keeping-ukraine-russia-jus-ad-bellum-jus-in-bello-issues-separate/>
20. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ: ФОРМ Голембовська О.О., 2018. 208 с.
21. Оніщенко Н. М. Розвиток національної правової системи в контексті запитів громадського суспільства. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2018. № 3 (5.) С. 4 – 9.
22. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України; Стратегія від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
23. Назаренко О., Харченко Н. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 130 – 140.
24. Передерій О.С. Правопорядок Європейського Союзу: сутнісні особливості та вплив на трансформацію правопорядку України. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 50 – 56.
25. Савенко М.Д. Міжнародне право в національній правовій системі за Основним Законом України. *Наукові записки НаУКМА*. Том 181. *Юридичні науки*. 2016. С. 11 – 17.
26. Іванченко О.М. Співвідношення норм міжнародного і національного права. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Одеса, НУ «ОЮА», 2011. 25 с.
27. Ст.53 Європейської Конвенції з прав людини від 4.11.1950 р. Ратифікована Україною 17.07.1997 р., набрала чинності 11.09.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
28. Міжнародна-правова відповідальність: теоретичний погляд: монографія / С.В. Ківалов, С.А. Андрейченко, Х.Н. Бехруз, Є.Л. Стрельцов; від. Ред. С.В. Ківалов; наук. ред. Є.Л. Стрельцов; НУ ОЮА, Півд. Регіон. Центр НАПрН України. Одеса: Юридична література, 208 с.
29. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal: - A/CN.4/5 The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary-General Topic: Formulation of the Nürnberg Principles. United Nations - General Assembly International Law Commission Lake Success, New York 1949. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf
30. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрішньодержавні та міжнародні аспекти: навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2000. 473 с.
31. Стрельцова Є.Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство: монографія. Одеса, Видавничий дім «Гельветика», 2019. 522 с.
32. Попко В.В. Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С.304 – 311.
33. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court>
34. Rome Statute Review Conference. Kampala May 31 – June 11, 2010. URL: https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/RC-ST-PJ-INF.3-ENG.pdf